

GACSÁLYI JÓZSEF

„LAPOZZ FÖL ENGEM ÉS LESZEK”

Gondolatok Baka István Tájékp fohással című kötetének olvasásakor

Az angyal lefelé fordította fáklyáját, a fény mégsem aludt ki. Baka István – aki az Írás furcsa lényeiben hitt – ismét üzent. Újrakomponálta életének költeményes darabját, és átadta a Jelenkornak és a jelen kornak. Az összegyűjtött versek tartalomjegyzékét maga állította össze, s a szövegek zömén elvégezte az utolsó simításokat. Ezzel tulajdonképpen néhány feladatot kivett a szerkesztő és a filológusok kezéből, ám egyben el is gondolkodtatja valószínűleg hosszabb időre őket arról, hogy miként épül föl egy életmű, milyen érési folyamaton ment keresztül az alkotó, míg a keresztvitel utolsó lépése előtt végleges rendet kíván tenni saját galaxisában, a saját fizikája szerint. Mert ha a *Tájékp fohással* című kötet kompozícióját vizsgáljuk, a Baka-költeményeket némileg változtatott sorba látjuk összeállni, bár a fő vonulat a korábban kialakult rendet tükrözi. Más jelentést kap itt már a *Magdolna-zápor*, a *Tűzbe vetett evangélium* eredeti négy ciklusa, vagy az eltűnő, visszatérő, búcsúzó és visszaszóló Yorick vagy Pehotnij. Így, egészében olvasva Bakát, mások lettek az összefüggések és arányok, máshova kerültek az átkötések és a nyomatékok. A mindig gondosan komponáló alkotó bizonyítja, hogy az alapjaiban ismert materiából – konzekvensen önmagához – képes újjáformázni önmagát.

Az összegyűjtött versek közé néhányat nem vett fel a költő, kettőt pedig a záróciklus elejére a szerkesztő helyezett el. Főként a *Magdolna-zápor* átrendezése szembetűnő. Ami a továbbiakat illeti: az eredeti kötetcímek elmaradtak, a ciklusok viszont – ahol erre lehetőség volt – érintetlenül állnak. A korábban megismételt, átemelt versek vagy a tartalmuk révén együvé tartozók a helyükre kerültek. Az életmű már eddig is sokat foglalkoztatta a kritikusokat és az irodalomtörténészeket, a lezártág azonban újabb feladatokat ad majd a kutatóknak. Néhány régi-új gondolat mindenképp eszébe jut annak, aki ismerte a költőt, s aki nyomon követte a róla írt munkákat. Az összegyűjtött versek kötete és Baka István néhány lakonikus, önjelmező mondata összevetésre készíti az embert.

„Lelkileg nagyon sérülékeny voltam, valószínűleg azért lett belőlem, aki lett.”

Őt az idézett „sérülékenysége” vezette el addig a kontrolláltan érzékeny világfelfogásig, ami a sajátja lett. A képekben való gondolkodás, illetőleg e képességének pontos ismerete s tudatosodása egyenes út volt számára a poézis felé.

Baka István költészete már korai stádiumában gazdag képi világot hordoz, és már első megjelent verseiben sem fedezhető fel a szokásos csetlés-botlás. A költői eszközöket tökéletesen birtokolja, García Lorca nyomán szólva: ott van tenyerében a láng. Szavai és modora még mintha iskolás példaképek segítségét is igénybe vennék, a karakteres magatartás kialakításához azonban ösztönösen egyénre szabott – s csak látszólag ellentétes jellemű – szerepjátszót talál: Ady Endrét. A *Temesvár. Dózsa tábora, az 1514 és a Változatok egy kurucdalra* két verse mindenképp a nagy elődöt idézi. A hang is romlatlanul rebellis:

*„Ha győzünk – tán a győzelem
fordul majd ellenünk.
S ha nem – kitépett nyelvemen
dadog tovább hitünk.”*

(Temesvár. Dózsa tábora)

A vers dátuma 1970. Az összkép Baka Istvánt mutatja. Mindent ismer a költő, ami nagyá teheti, s ami nagyá is tette. És ezen a téren nem a formai bravúrok bemutatása a lényeg, hanem az, hogy mennyire céltudatosan készült szemléletben, etikailag és mesterségben egy tehetségéhez méltó pályára. Ő már az első két kötete után az volt, aki kezdetben lenni akart. A költészet önismereti kurzusában kialakult benne, hogy milyen feladatokra hivatott. Sosem lépte át az általa bejárt határt, nem lehet egyetlen jelzőjét a szemére vetni. Minden verse válogatott, igénye a kezdetektől a kínok utolsó kapujáig nem lankad. Verseit nem csupán írja, hanem – ő mondta – dolgozik rajtuk.

„Mert én nem vagyok fontos. Nem én vagyok a fontos.”

Baka Istvánnak bevallottan nem az volt a célja, hogy magát Ady méretű költő-robusztussá formálja. Ő alkatilag is másra volt hivatva. Az idézet akkor hangzott el szájából, amikor szerepverseinek gondolati kialakulására kérdeztem rá. Akik az ő költészetével foglalkoznak, azok számára adott és megkerülhetetlen problémakört jelent az egyes életszakaszok kínálta és az alkotó által meglett jelmez és álarc. Mind-egyik áttetsző, s mindegyik mögött ott él – igen erős kontúrokkal – Baka István.

Nem is az a nagy feladat az ő esetében, hogy a szerepjátszást általában vagy lelki vonatkozásában elemezzük, hanem az adott figura kiválasztásának miéртje adhat adekvát válaszokat a költő és világ kapcsolatára. Ugyanis a fontos mégiscsak Baka István, mert ahogy mondta: „...*én vagyok Liszt Ferenc is, de Séner János is én vagyok.*” A végigjárt magatartásformák, az egyes alakok, díszletek, helyszínek és viszonylatok, az azonosulás készítő erői kérdések egész sorát vetik fel az életmű vonatkozása-

sában. A szerepek sokasága és különbözősége, allegóriává emelkedésük históriája, a velük való azonosulás módja, mélysége mind-mind átgondolásra váró és a legbojnyolultabbak közé tartozó téma. Az ismert maszkok, figurák mind itt sorakoznak az összegyűjtött versek lapjain, s mostan látszik igazán, hány nagy szellem kísértésében élte meg sorsát Baka István. Vörösmarty és Caspar Hauser, Ady és Yorick, Liszt Ferenc és Hány János: egymással összevethetetlen alakok; de csak annyira, mint Sztyepán Pehotnij és Baka István, akit láttunk magába zárkózottan ülni és hallottunk órákon át beszélni – felszabadultan – önmagáról, aki képes volt a szekszárdi szülői házban napokon át elzárkózva fordításokat készíteni, s aki annyira tudott örülni valamely éppen befejezett költeményének, hogy még abban az órában a papírt lobogtatva rohant megmutatni azt. A tétel megfordítható: Trisztán, Thészeusz és Philoktétész vált Baka Istvánná, amiképp Yorick tarthatta kezében Hamlet koponyáját.

„*Én orosz verseket írok.*”

Baka István egy elviselhetetlen kor Oroszországában, lapuláshoz és forrongáshoz szokott emberek között töltötte egyetemi napjainak egy részét. Pontosabban abban a Szovjetunióban, ahol a hangos beszéd körültekintésre készítette a megnyilatkozót, s ahol az atrocitások mindennaposak voltak. Ám ha igazságosak akarunk lenni, azt kell mondjuk, hogy a költő igen keveset tudott még a valódi állapotokról, mikor már az orosz irodalom irányába fordult, megismerve annak klasszikus értékeit. Amint kapcsolatba került az orosz értelmiséggel és a diktatúra átszűrt, nyomasztó valóságával, az orosz kultúrának olyan rétegei tárultak föl előtte, amelyekről itthon nem beszélt senki. Azon a napon értettem meg Baka István orosz gondolkodással való teljes azonosulását, amikor nálam járt Szosznorával, a zseniális tehetségű költővel. Megnéztem, elolvastam a fordításokat, rácsodálkoztam a Szosznora-versekre. Én láttam a költőt, aki azokban az időkben már emberi roncs volt: a fizikai bántalmazások és az élet ellehetetlenülésének áldozata.

Oroszországban tehát a jelképes beszédnek, az elhallgatásnak hagyománya, a metaforának és a szinonimának becsülete van. Baka Istvánt azonban nem csupán a vázolt problémák közelítették az orosz vershez, hanem a kézbe kapott, alig vagy egyáltalán nem ismert – valójában kiváló – költők kötetei, s a fordításkor felismert új lehetőségek is. A másfajta verselés, a kötött beszéd idegenből átemelt formái, amelyek magyarrá változtathatók, elindították azon az úton, amelynek végén egygyé vált Sztyepán Pehotnij és Baka István. A *Farkasok órája* című kötetének egyik recenzense például föl sem fedezte, hogy a Pehotnij-versek nem műfordítások.

„Én az angyalokban hiszek.”

A kutatás külön és igen lényeges fejezetét fogják képezni azok a dolgozatok, melyek Baka István transzcendens világával foglalkoznak majd. Roppant és kényes feladatra vállalkozik, aki érinteni próbálja ezt a kérdést. Én most csupán látszólag teszek ilyesmit. Mert néhány bizonyosat csupán a költő angyalairól gondolunk. Az angyalok, ha ő szól róluk, Szekszárddal vannak összefüggésben: a gyerekekkel, Liszttel, Augusszal, a dombokkal, a pincesorral. Az „angyalok városa” ott volt vele Moszkvában és Szentpéterváron is, és azt vitte magával Szegedre, hogy otthon tudjon lenni. Mikor a három Hány-dalt írta, azt mondta: „Úgy látszik, hazafelé *kanyarodom*”. Az ember esendőségét, zuhanását megkísértő szavak ezek. Az utolsó kötet verseivel játszottak. Azt a könyvet a címadó költemény zárta, a *November angyalához*. Baka István egy 1995-ös ciklussal egészítette ki *Tájkép fohással* című kötetét, mely az esztendő nagy kincse lesz.

Az angyal fáklyája tehát tovább világít.

BAKA ISTVÁN

**1948. július 25-én született Szekszárdon,
elhunyt Szegeden 1995. szeptember 20-án.**